

РОЗДІЛ VII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.982.4

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ДОКУМЕНТУ

Попович І.І., к.ю.н., доцент

Ужгородський національний університет

Аналізуючи законодавче визначення поняття «документ», а також розробленого науковцями в галузі кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, спираючись на думки провідних вчених, зокрема В.К. Лисиченка, у статті запропоноване авторське визначення поняття документа в криміналістиці, а саме, на думку автора, документ – це насамперед матеріальний предмет, у якому повинна бути зафіксована будь-яким способом фіксації інформація про факти чи події, яка повинна мати певне юридичне значення.

Ключові слова: поняття документа в криміналістиці, форма і спосіб фіксації, матеріальний предмет, інформація.

Попович И.И. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ПОНИМАНИЕ ДОКУМЕНТА / Ужгородский национальный университет, Украина

Анализируя законодательное определение понятия "документ", а также разработанного учеными в отрасли криминального права, криминального процесса и криминалистики, опираясь на мнения ведущих ученых, в частности В.К. Лисиченко в статье предложено авторское определение понятия документа в криминалистике, а именно, по мнению автора, документ – это в первую очередь материальный предмет, в котором должна быть зафиксирована любым способом фиксации информация о фактах или событиях, которая должна иметь определенное юридическое значение.

Ключевые слова: понятие документа в криминалистике, форма и способ фиксации, материальный предмет, информация.

Popovich I.I. PLURALISM OF THOUGHTS CONCERNING DETERMINATION OF THE DOCUMENT NOTION IN CRIMINALISTICS / Uzhgorod national university, Ukraine

After the analysis of the legislative determination of the notion "document" as well as works conducted by the scientists in the field of criminal process and criminalistics, using opinions of the leading scientists, such as V.K. Lysychenko, the article provides author's determination of the notion "document" in criminalistics. In the author's opinion, document is, first of all, a material subject in which information about facts or events stated in any way has to be provided. The information must have a certain juridical significance.

Key words: notion of document in criminalistics, form and means of statement, material subject, information.

Використання злочинцями документів – це підготовка та вчинення багатьох злочинів у країні. Сюди можна віднести виготовлення підроблених документів, грошових знаків та цінних паперів, використання підроблених документів як засобів вчинення злочину або ж злочинних дій з використанням певної низки документів, що забезпечують виробничі чи управлінські процеси, наприклад, легалізацію незаконних доходів тощо. Отже, документ є надзвичайно поширеним об'єктом досліджень, що здійснюються працівниками правоохоронних органів під час розслідування кримінальних справ. Тож не випадково питанням дослідження документів значну увагу приділили такі відомі вчені, як Н.І. Клименко, В.С. Мітрічев, С.П. Потапов, М.Я. Сегай та інші. Їхні праці висвітлюють поняття і класифікацію документів, розкривають їхнє криміналістичне значення.

Але розвиток науково-технічного прогресу, поява і запровадження до документообігу нових видів документів і способів фіксації інформації штовхають на необхідність переосмислення вже сталих понять, що стосуються визначення документа і його значення в розкритті і розслідуванні злочинів та поглибленої розробки нових документів. Завдання даної публікації – аналіз різних наукових та законодавчих визначень поняття «документ» і формулювання власного визначення цього терміна.

Термін «документ» походить від латини і є похідним від латинського слова "dokumentum", котре спочатку означало все, що може слугувати свідченням, уроком, прикладом, доказом [14,

13]. З часом це поняття набуло більш вузького значення і ним почали позначати предмети, що містили інформацію та мали призначення для її передачі іншим особам. Такі предмети люди почали використовувати ще в стародавні часи. Так, відомий дослідник виникнення й розвитку писемності В.А. Істрін зазначав, що предметні способи передачі повідомлень з'явилися завдяки до виникнення письма, наприклад, такими предметами, що були призначені для зберігання і передачі інформації, поряд з частинами дерева та кісток із знаками на них у вигляді зарубок використовували також різноманітні мотузки з вузлами [4, 94-95].

В українській мові термін “документ” має загально-словникове вираження. Так, документом називають: діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь, акт, протокол; письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу; письмовий твір, грамота, рисунок і таке інше як свідчення про щось історичне, важливе [10, 805]. Великий тлумачний словник сучасної української мови враховує зміни, що пов'язані із запровадженням у практику документообігу нових науково-технічних засобів фіксації інформації і дає декілька визначень терміну документ: 1. Діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь. Платіжний електронний документ – банківське повідомлення, що містить інформацію у вигляді комп'ютерного файлу. 2. Письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу. 3. Письмовий твір, грамота, рисунок і т. ін. як свідчення про щось історичне, важливе [1, 236].

Багатозначність цього терміну зумовлена тим, що документи використовують для самих різноманітних цілей і в самих різноманітних сферах людської діяльності. Для історика за документи правлять першоджерела, для працівника сфери управління – це засіб передачі інформації, для адміністративних органів – це те, що посвідчує особу, у кримінальному судочинстві – це один з видів доказів. В.К. Лисиченко звертає увагу на те, що єдине наукове визначення цього поняття відсутнє. Документами називають нормативні акти, письмові види угод, списки виборців, службові і приватне листування, цінні папери, джерела доказів. У зв'язку з відсутністю науково розробленого поняття "документ" і схожого з ним поняття "матеріали", не чітко формулюються окремі процесуальні норми, де ці терміни застосовуються у різних значеннях [6, 179].

Державними стандартами України поняття “документ” визначено як: матеріальний об'єкт, який містить у закріпленому вигляді інформацію, оформлений встановленим порядком і має у відповідності з діючим законодавством правове значення (ДСТУ 2732 – 94); матеріальний об'єкт з інформацією, закріпленою створеним людиною способом для її передачі у часі та просторі (ДСТУ 3017 – 95) [5, 19].

На думку М.С.Польового, поняття документів ширше за поняття писемних актів. Цим поняттям охоплюються продукти застосування таких засобів фіксації як фото і кінозйомка, звуко- і відеозапис, креслення, схеми, рисунки та інші зображення, зокрема, й записи, отримані з використанням різних приладів реєстрації. Загальним для них усіх є те, що усі вони є продуктом цілеспрямованої діяльності людини, що має на меті за допомогою письма або технічних засобів фіксації матеріально зафіксувати певну думку або відтворити предмети, явища чи ознаки, що характеризують їх [13, 5].

В.О. Образцов головною ознакою документа бачить здатність його бути носієм інформації і тому за способом і засобами фіксації інформації поділяє документи на друковані, рукописні, кінодокументи, фотодокументи, відеодокументи, ізодокументи (ізробот злочинця), фонодокументи та інші. За видами матеріалу, на якому зафіксовані об'єкти, він виділяє документи, у яких інформація зафіксована на папері, і документи, які містять інформацію, що зафіксована на іншому матеріалі (метал, дерево, камінь, різні плівки і т. ін.) [11, 108].

Такої ж точки зору дотримується і А.О. Ляш, на думку якого, письмо – лише один з можливих способів фіксації звукової мови. Остання може бути зафіксована не лише за допомогою письма, але й іншим способом за умови належного оформлення у відповідності до встановленого порядку. Будь-який спосіб фіксації є документуванням конкретних обставин. Тому визначення документа лише як письмового акту було б не повним [9, 23].

Ми приєднуємося до точки зору останніх авторів і вважаємо, що в інформаційному плані головним і визначальним фактором для документа мають бути відомості, дані, що в ньому зафіксовані, а форма фіксації відноситься до вторинних, похідних факторів.

Оскільки документи виступають найбільше розповсюдженими носіями інформації, то вироблено законодавче визначення документа в інформаційних відносинах. Відповідно до ст.27 Закону України "Про інформацію", документ – це передбачена Законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або іншому носіїві" [2].

Але, попри законодавчість цього визначення, ми не можемо погодитися із вітчизняним законодавцем у тому, що матеріальну форму будь-якого документа визначає Закон. Різні види документів можуть мати і різну їх форму, і не можна "заганяти в рамки одного закону" всі форми різноманітних документів.

Очевидно, це й мали на увазі автори більш пізнього за часом прийняття Закону України, а саме, – від 9 квітня 1999 р. №595 "Про обов'язковий примірник документів", коли закріпили в ст.1 положення: "Документ – письмовий акт або спеціально виготовлений предмет, який закріплює знаками природних мовних систем письма або спеціальних наукових і технічних знакових систем конкретні волевиявлення або відомості функціонального характеру, практична значимість яких визначається нормами права [3].

У законодавстві Російської Федерації поняття документа закріплено у Федеральному законі РФ "Про обов'язковий екземпляр документів", де зазначається, що документ – це матеріальний об'єкт із зафіксованою на ньому інформацією у вигляді тексту, звукозапису або зображення, що призначений для передачі в часі і просторі з метою зберігання і громадського використання" [15].

Істотні зміни документ отримав у період широкого запровадження засобів автоматизації в інформаційні процеси. Використання для фіксації, обробки і передачі інформації засобів обчислювальної техніки та технічних засобів зв'язку призводить не тільки до змін форм складання традиційних документів у зв'язку з їх виготовленням на засобах комп'ютерної техніки, але й до розробки та запровадження нових матеріальних носіїв такої інформації (жорсткі магнітні диски, дискети, оптичні диски, числові інформаційні процесори тощо). На такі обставини відомі криміналісти звертали увагу ще у 80-х роках минулого століття і зазначали, що тенденцією сучасної інформатики є орієнтація на машинну обробку та забезпечення термінального доступу до інформації, що зберігається в пам'яті ЕОМ. Найбільш трудомістким процесом, що становить сутність інформатизації, є процес "стиківки" живої тканини суспільства з глобальною інформаційною системою. Він містить зміну поколінь машин та технологій, формування нових трудових навиків та умінь, перебудову десятків мільйонів робочих місць, зміну форми, а часто і змісту мільярдів актів економічного та адміністративного управління. При цьому поняття документа не зникає [14, ст.63].

До сьогодення термінологічного обігу вже міцно увійшло і прижилося в ньому таке поняття, як "електронний документ". Проте зафіксована на електронних, безпаперових носіях інформація може бути сприйнята користувачем тільки шляхом її машинної обробки, "розкриття" та виведення на екран монітора. Тому в багатьох випадках для забезпечення документообігу інформацію з магнітних носіїв переносять на звичні для сприйняття паперові аркуші шляхом друкування документа з використанням різноманітних друкуючих пристроїв.

З огляду на зміни в технологічних процесах виготовлення документів, змінюється й ставлення науковців та практиків до визначення поняття "документ". Усе частіше в таких визначеннях акцентують увагу не на матеріальній основі документа, а на його змістовному значенні і зазначають, що документ – це матеріальний носій запису (папір, кіно- і фотоплівка, магнітна стрічка, дискета тощо) з зафіксованою на ньому інформацією, яка за своїм змістом і формою свідчення є джерелом відомостей, що мають юридичне значення [16, 87].

Отже, визначаючи поняття "документ", сьогодні криміналісти, по-перше, дотримуються тієї точки зору, що це поняття має вузький та широкий смисл, і в криміналістичному розумінні досліджується документ саме в широкому смислі слова, а, по-друге, спосіб виконання документа для криміналістики не має значення, і носієм інформації в документі може бути не лише папір, а й будь-який інший матеріальний носій, на якому може бути зафіксовано доказову інформацію.

У юридичній літературі висловлюються думки, що значення й застосування документів у кожній галузі права має свої специфічні особливості, а тому вироблення єдиного поняття

документа не тільки не можливе, але й є зайвим. На наш погляд, правильнішою є точка зору тих авторів, котрі виходять із загальних ознак, притаманних поняттю документа незалежно від того, чи йде мова про кримінальне право або процес, цивільне право, банківське право чи криміналістику або будь-яку іншу галузь права.

На наш погляд, поняття документа в загальноправовому розумінні повинно містити в собі сукупність певних ознак, зокрема:

- документ – це насамперед матеріальний предмет, що виготовлений на тканині, папері, магнітній плівці, дискеті чи будь-якому іншому носіїві;
- у документі повинна міститися зафіксована будь-яким способом фіксації інформація про факти чи події;
- спосіб фіксації інформації повинен забезпечувати можливість її збереження в часі та сприйняття іншими особами;
- зафіксована в документі інформація про факти чи події повинна мати певне юридичне значення.

Якщо мати на увазі документи, що використовуються в кримінальному судочинстві, то вони за своєю внутрішньою структурою, незалежно від їх назви та матеріального носія інформації, повинні відповідати загальним і спеціальним вимогам.

Загальні вимоги до сучасних документів вироблені багаторічною практикою управлінської діяльності і діловодства, систематизовані і закріплені у відповідних правових актах: державних стандартах, положеннях, інструкціях, статутах, наказах і правилах, які регламентують діяльність державних і громадських установ, організацій і закладів. За цими вимогами документ, по-перше, повинен виходити від певної особи чи органу. По-друге, викладені в ньому відомості повинні відповідати дійсним подіям чи реальним фактам або конкретним волевиявленням. Ці функціональні якості документа забезпечуються встановленою формою його складання, що відноситься до мови, стилю, структури змісту, способу оформлення реквізитів, порядку посвідчення, реєстрації і т.ін. Документ, який складено з порушенням правил оформлення, не може братися до уваги в правовідносинах [8, 26-27].

З криміналістичної точки зору будь-який документ являє собою один із видів матеріальних носіїв зафіксованої в ньому інформації, що має значення для вирішення правових, організаційних, пошукових та пізнавальних завдань у кримінальному судочинстві. Ми поділяємо думку В.К. Лисиченка, що була висловлена ним у докторській дисертації, стосовно того, що під документом у криміналістиці мають на увазі письмовий акт або спеціально виготовлений предмет, на якому за допомогою письма або інших знакових систем зафіксовані (засвідчені) відомості про обставини, що стосуються справи і які потребують спеціальних досліджень з метою з'ясування їх доказового значення [7, 16].

Таким чином, узагальнюючи викладене, вважаємо, що в сучасному криміналістичному розумінні документ – це письмовий акт або інший матеріальний предмет, який містить зафіксовану будь-яким способом фіксації інформацію про факти чи події, що мають значення для встановлення обставин у справі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.–Ірпінь: ВТФ „Перун” – 2002 – 1440 с.
2. Про інформацію: Закон України за станом на 09.05.2011 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2011. – 21 с. – (Бібліотека офіційних видань).
3. Про обов'язковий примірник документів: Закон України за станом на 9. 04. 1999 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1999. – 16 с. – (Бібліотека офіційних видань).
4. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма / В.А. Истрин. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1965. – 123 с.

5. Кушнарєнко Н.Н. Документоведєнє: Учєбник / Н.Н. Кушнарєнко (2-є изд., перєраб. и доп.) – К.: Знання, – 2000. – 460 с.
6. Лисичєнко В.К. Юридичєское понєтє докумєнта и єго значєнє / В.К. Лисичєнко // Криминалистика и судєбная експєртиза. – К.: РИО МВД, 1972. – С. 16-19.
7. Лисичєнко В.К. Криминалистичєское ислєдование докумєнтов (правовєе и мєтодологичєские проблемє): авторєф. дис. на здобуття наук. ступєня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 „Кримінальний процес і криміналістика; судова експєртиза” / В.К.Лисичєнко – Київ, 1974. – 38 с.
8. Лисичєнко В.К. Исправлєнному вєрїть / В.К. Лисичєнко., В.В. Липовский – К.: „Льбїдь”, – 1990 – 128 с.
9. Ляш А.А. Вещєственнєе доказатєльство в досудєбных стадиях уголовноєго процесса: учебноє пособїє / А.А. Ляш – К.: „НИИРИО КВШ МВД”. – 1991 – 80 с.
10. Новий тлумачний словник української мови. – Т.1. – К.: Вид-во: „Аконїт”, 2001 – 910 с.
11. Образцов В.А. Выявлєнє и изобличєнє преступника / В.А. Образцов. – М.: „Юрїст”, 1997 – 336 с.
12. Палий В.М. Проблемє криминалистичєской експєртизы докумєнтов в условиях прогрєсса інформатики / В.М. Палий, Н.Я. Сєгай // Криминалистика и судєбная експєртиза. – Вып. 38 – К.: Изд-во при КГУ „Выща школа”, 1989. – С. 63-69.
13. Полевая Н.С. О некоторых мєтодологичєских проблемах експєртного ислєдования докумєнтов / Н.С. Полевая // Вопросы теории криминалистики и судєбной експєртизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М., 1969. – Вып. 2. – С. 17-21.
14. Терзїєв Н.В. Введєнє в криминалистичєское ислєдование докумєнтов / Н.В. Терзїєв – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1949 – Часть 1. – 234 с.
15. Об обязатєльном экзємплярє докумєнтов: Федеральнїй закон в редакциї от 29. 11. 1994 г. / Сборник законов РФ. – 1995. – №1. – Ст.1.
16. Юридичні терміни: Тлумачний словник / [за ред. В.Г. Гончарєнка] – К.: „Льбїдь” – 2003. – 320 с.

УДК 343.983:343.132

ЩОДО ПРИЙОМІВ ПЛАНУВАННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ (НЕВІДКЛАДНИХ) СЛІДЧИХ ДІЙ

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Калюга К.В., ст. експерт

*Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
при ГУ МВС України в Запорізькій області*

Статтю присвячено дослідженню першочергових слідчих дій. Розглянуто традиційний метод організації розслідування – планування дій слідчого під кутом зору його пізнавальної основи – слідчої (криміналістичної) версії.

Ключові слова: дослідження криміналістично значущої інформації, наслідки версії (факти), планування першочергових (невідкладних) слідчих дій, пошукової версії, прийоми планування.

Узунова О.В., Калюга К.В. О ПРИЁМАХ ПЛАНИРОВАНИЯ ПЕРВОНАЧАЛЬНЫХ (НЕОТЛОЖНЫХ) СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ / Запорожский национальный университет, Научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр при ГУ МВД Украины в Запорожской области, Украина